

PATKÓSNÉ TÓTH ZSUZSA

Az Eötvös József Gimnázium könyvtára

A 19. században a kapitalista fejlődés felgyorsulása, a reáltudományok előtérbe kerülése váltotta ki az igényt egy új iskolatípus létrehozására. Magyarországon az 1790-91. évi országgyűlés által kiküldött művelődésügyi bizottság vetette fel először a mechanikai és technikai iskolák felállításának szükségességét, a gyáripar fellendülése, a kis és nagykereskedők, a kézművesek képzése érdekében. E bizottság javaslatát visszautasították az udvarnál, a magyar nemesség pedig okulva a francia forradalom eseményein, és félve azoktól, belenyugodott a reformok félretételébe. A népoktatás kérdése végighúzódtott a reformkor politikai vitáin. Széchenyi a kiművelt emberfők hiányában látta általános elmaradásunk egyik fő okát. Az ellenzéki követelések lecsillapítására az udvar 1846-ban megnyitotta a József nádorról elnevezett Ipartanoda iskolát, a mai műszaki egyetem elődjét.

A Bach-korszakban Thun Leó bécsi közoktatási miniszter alakította ki és irányította az abszolutizmusnak megfelelő iskolapolitikát. Célja a császárhű hivatalnoksereg képzése, a nemzeti érdekeket érvényesíteni akarók elnyomása, de egyúttal az egyre erősödő polgárság érdekeit figyelembe vevő iskolarendszer kiépítése volt. Így született meg 1849-ben az *Organisations Entwurf*. Ez a szabályzat, amely lényegében 1945-ig éreztette a hatását hazánkban, az egész birodalom számára készült, az „összbirodalmi” érdekeket szolgálta. Megteremtette a humán jellegű nyolcosztályos gimnáziummal nem egyenrangú hatosztályos reáliskolát, ami a Bach korszak jellegzetes iskolatípusává vált. A reáliskola egy olyan középiskola volt, amely az alacsonyabb rangú ipariskolák és a magasabb technikai iskolák között helyezkedett el.

Magyarországon 1850 és 1858 között 17 reáliskola létesült, többek között Pozsony, Sopron, Pest, Buda területén. A magyarság nagy idegenkedéssel fogadta az új iskolatípust. Nem volt alaptalan a bizalmatlanság: az egymást követő intézkedésekből kiderült az udvar valódi szándéka és célja, amely nem volt más, mint német eszközökkel, német szellemben terjeszteni a kultúrát Magyarországon. 1854-ben Budán és Pesten három középiskola működött, az 1687-ben alapított katolikus, az 1717-ben alapított kegyesrendi, és az 1823-ban alapított evangélikus gimnázium. A legrégebb nem felekezeti középiskola Budapesten a mai Eötvös József Gimnázium lett.

A helytartótanács a kor igényeinek megfelelő, az *Entwurf* szerinti teljesen új reáliskola felállítását kívánta. 1853-ban kelt rendeletében előírta a városnak a reáliskola felállítását. Hosszú levelezés kezdődött a város és a helytartótanács között az oktatás nyelvéről, a tanári állásokról, a magyar és német osztályok arányáról.

A hatosztályos német főreáliskola ünnepélyes megnyitására 1855. január 13-án került sor. A beszédek német nyelven szóltak, a „Gotteshalte”-t énekelték. A két magyar nyelvű osztályt és a német osztályokat külön épületben helyezték el. A magyar nyelvű diákokat

piarista tanárok tanították. Az iskola, amelynek épületét Hild József városi építész tervezte, az 1857-58-as tanévtől kezdve a mai helyén működött, a Reáltanoda utcában.

A kezdeti ellenérzés elmúlt, a tanoda egyre népszerűbb lett, létszáma egyre nőtt, 1859-ben már 505 beiratkozott diákot tartottak nyilván, s ezzel a birodalom második legnépesebb iskolájává vált. Egyes osztályok létszáma meghaladta a 100 főt! Az iskola jeles igazgatója, Ney Ferenc érdeme, hogy az 1860-61-es tanévtől magyar nyelven folyt a tanítás. Az 1875-76-os tanévtől az intézmény nyolcosztályos főreáliskolává vált, tanterve fokozatosan közelített a gimnáziumokéhoz, bevezették az érettségi vizsgát, a tanítás ideje tíz hónapról kilencre csökkent.

Az iskola 1921-ben vette fel Eötvös József nevét. 1930-ban a volt iskolatársak a világháborúban elesett társaik emlékére szobrot állítottak, Ligeti Miklós gyönyörű alkotása az első emeleti lépcsőfordulót díszíti. Ma is kedves, élő hagyomány, hogy aki elmegy a szobor előtt, megsimogatja annak fejét, hogy aznap ne feleljen, vagy ha mégis, akkor jó jegyet kapjon. Mára a patinás szobor feje fényesen csillog a sok simogatástól.

1935-től folyamatosan vált gimnáziumi osztályokká egy-egy évfolyam, és 1942-re teljessé vált a nyolcosztályos gimnáziummá alakulás.

Az évtizedek során az intézménynek számos jeles tanára volt, így többek között 1956-ban Antall József is itt tanított, majd a forradalom leverése után büntetésül áthelyezték a Toldy Ferenc gimnáziumba. 1994-ben emléktáblát helyeztek el a tiszteletére az iskola falán.

1992-től, megtartva a négy évfolyamos oktatást, a hat évfolyamos gimnázium tantervét is kidolgozták és bevezették. Az iskolatípus iránti érdeklődést jól mutatja, hogy az „Eötvös modellt” Magyarország több gimnáziuma is átvette.

2000-ben, Doba László igazgató „vezényletével” nagyarányú építkezéssel, átalakítással, bővítéssel, teljesen újjá alakult a gimnázium.

Az iskola háromszáz személyes színháztermében rendszeresen tartanak irodalmi előadásokat, zenés produkciókat. A népszerű klubhelységben író-olvasó találkozókat, kiállításokat, filmvetítéseket rendeznek. A pedagógiai program szerint az iskola olyan intézmény, amely kultúrát közvetít az itt zajló oktató-nevelő munka segítségével. A kultúra egyaránt jelent ismereteket, érzelmi műveltséget, szociális érzékenységet és szolidaritást, viselkedéskultúrát, a humán, a reál és informatikai ismeretek egyensúlyát. Figyelmet fordítanak az alkotmányos kereten belül a vélemények, gondolatok, egyéni álláspontok szabad megnyilvánulására. Az iskola vezetés-pedagógiai elveiben az eötvösi gondolatot viszi tovább: „Minden tudás csak akkor bír való beccsel, ha cselekvésre képessé tesz”¹. A középiskolai évek nagyon fontosak a felnőtté válás folyamatában, az iskola falain kívülre szervezett programok, - pl. kirándulás, táborok, színházlátogatások -, közös élményt adnak, közösséggé formálják a benne résztvevőket. A diákönkormányzat, a klub, az *Eötvös Diák*, az *Eötvös Évkönyv*, az iskolarádió működtetése mind a tanulói öntevékenységre, kreativitásra épít.

Az iskola népszerűsége töretlen, ma közel nyolcszáz diák és nyolcvan tanár tagja e nagy múltú tanodának. Az utóbbi évtizedek pedagógiai hullámverései, meg-megújuló reformtörekvései közepette is szilárd hagyományaira építve, oktatás-nevelési programját folyamatosan hozzáigazította a társadalom elvárásaihoz, képes volt fenntartani magas színvonalát, értékrendjét.

A könyvtár

Az iskola történetével szorosan összefügg a könyvtár története. A tanoda indulásakor nem csak tandíjat kértek, de 1 forintot is – könyvtáralapításra. Tehát az első perctől kezdve úgy gondolták, az iskola elengedhetetlen tartozéka a könyvtár. Az első évben, 1854-ben 192 tanuló iratkozott be, tehát 192 Ft gyűlt össze a könyvtár javára. Ez nem volt kevés pénz abban az időben, pl. Arany János *Toldija* 1 Ft-ért volt kapható, a *Vasárnapi Újság* egy éves előfizetése 4 Ft volt. A könyvtári állomány túlnyomó része német nyelvű tankönyvekből és nyelvkönyvekből állt. Külön kezelték a tanári könyvtárat és külön az ifjúsági könyvtárat. A könyvtár számára eredetileg egy három és egy kéttablakos termet terveztek az épület második emeletén. Az építkezés során a költségeket csökkenteni kellett, így a tanári könyvtárnak nem jutott külön terem. Kénytelenek voltak szétszórtnan, több helyen elhelyezni az állományt. Kerültek kötetek a tanári tanácskozási szobába, a szertárakba, a tantermekbe is. Az állományt 15 csoportba osztották, a tanárok szaktantárgyuk szerint külön-külön kezelték a hozzájuk tartozó részeket, s csak a saját állományrészüket ismerték, a többi kötetéről nem volt tudomásuk. Ilyen körülmények között a helyben olvasás nehezen volt megoldható, és az állomány nyilvántartását is csak nehezen lehetett volna egységes elvek alapján vezetni. Az 1862-63-as tanévtől már kezdtek pontos kimutatásokat készíteni, és azokat az évente megjelenő évkönyvekben közreadni.

Ney Ferenc, aki 1861-1889-ig volt igazgatója az intézménynek, kiemelkedő szerepet töltött be a tanoda életében. Óriási érdemei voltak a magyar szellem érvényesítésében, sokat tett azért, hogy magyar nyelven taníthassanak. Felhívására bőkezű támogatók jelentkeztek, akik rendszeresen, évente segítették az iskolai könyvtár magyar nyelvű állományának gyarapodását. Ekkoriban az 1212 kötetből 724 német nyelvű volt.

A tanoda rendszeres támogatói lettek pl.: Kondor Gusztáv, egyetemi tanár (108 kötet), Vészi Ármin János (30), Preysz Móricz tanár (92), Madarász Ede (14), özv. Csanády Ferencné (2), Heckenast Gusztáv (145), ifj. Szabó Ferenc plébános (31), Emich Gusztáv (38), valamint Budapest Székesfőváros Tekintetes Tanácsa.

Az MTA a saját kiadványaiból adott, és Jedlik Ányos, Henszlmann Imre, Greguss Ágost is saját műveikkel támogatták a könyvtárat.

1868-ban megalakult az Ifjúsági Segélyező Egylet, a szegény sorsú tanulók egész évre kölcsönözhetnek ingyen tankönyveket a könyvtártól.

Az 1883-84-es tanévben Harrach József, német-magyar nyelv és irodalom szakos tanár vezetésével megalakult az Ifjúsági Olvasókör. Céljuk volt, hogy a diákság igényes, színvonalas irodalmat olvasson, kialakuljon a belső igény a mindennapi olvasásra. A befolyt tagsági díjakból az első évben 260 Ft értékben vásároltak könyveket.

1890-ben Turcsányi Dániel elkezdte gyűjteni és rendezni az iskolai értesítőket, hazai, horvátországi és ausztriai - németországi csoportba osztotta őket. Betűrendes katalógust állított fel. Az első csoportban 206 közép- és felső iskolából 3352 értesítőt, a második csoportban 194 iskolából 641 értesítőt gyűjtött össze. Ma ez az értékes gyűjtemény sajnos már nincs meg.

A régi iskolai évkönyvek szerint 1890-ben Feichtinger Győzöt bízták meg a könyvtár ügyeinek intézésével. Neki nem egy, de tíz állományrészt kellett rendeznie, nyilvántartani, selejtezni. Elkezdte a könyvek összeírását, munkáját 1893-ban Berkes Ferenc fejezte be.

1894-ben nagy könnyebbség volt, hogy a tanári könyvtár külön termet kapott az épület emeletén, egy szép, napos, világos, háromablakos szobát. Báthory Nándor igazgató érdeme, hogy az új helyiséget az intézethez méltó bútorzattal rendezték be.

„Bármely könyvtár, legyen az akár egyesé, akár intézeté, legyen abban egy millió vagy csak néhány száz kötet, hasznot nem nyújthat, ha nincs rendeltetésével egybehangzó rendszer szerint osztályozva s kezelve. A tanári könyvtár hasznavehető és hasznos, ha mindenki azonnal megtudhatja, hogy mi van meg az ő szakmájából és hogy az hol található, továbbá, ha a munkát kényelemmel s zavartalanul olvashatja. Az elsőhöz pontos és teljes katalógus kell s a könyveket jórendben kell tartani, a másodikhoz külön e célra berendezett helyiség szükséges.”²²

Berkes tanár úr részletes listát közölt az állományról:

„1. Magyar nyelv és irodalom	349 mű
659 kötet	
2. Német nyelv és irodalom	241
486	
3. Francia és egyéb nyelvek	267
468	
4. Történelem és segédtudomány	421
697	
5. Földrajz és segédtudomány	52
314	
6. Matematika, geometria, géptan, technológia, építészet	457
512	
7. Fizika	210
213	
8. Chémia, kémiai technológia	240
262	
9. Természettudomány, antropológia	291
325	
10. Philosophia, paedagogia, theológia	215
253	
11. Művészet, művészettörténet	95
108	
12. Encyclopaedia, szótárak, bibliográfia	83
212	
13. Vegyes tartalmú művek	1222
14. Folyóiratok, társulati kiadványok	158
15. Tanulók kézikönyvtára	234
16. Ney Ferenc könyvtára még nincs feltárva	
Összesen	3635 mű
4509 kötet” ²³	

A Fővárosi Tanács Ney Ferenc halála után, özvegyétől megvásárolta annak könyvtárát, mára ez az értékes gyűjtemény szétszóródott, de egy-egy kötetet még felismerhetünk a beleírt név alapján.

A tanári kölcsönzés szabályai 1896-ban:

- „1. A budapesti IV. ker. Községi Főreáliskola tanári könyvtárából az intézet minden egyes tanára jogosítva van könyveket kikölcsönözni, sőt kivételes esetekben bármely Budapesten lakó s tanügy terén működő férfiú is igénybe veheti e könyvtárt, de csak a kivett mű értékének megfelelő pénzbiztosíték befizetésének föltétele mellett.
2. Mindenki csak saját nevére és kizárólagos használatára veheti igénybe a könyvtárt. A kivett könyvek másnak nem kölcsönözhetők s netaláni elutazás alkalmával csak előleges bejelentés mellett vihetők el.
3. A kölcsönző a könyvtár helyiségben rendelkezésére álló térítvény-bárcza illető rovatába saját kezűleg jegyzi be a mű címét, szerzőjét, jelzetét, elhelyezési és leltári számát, végül saját nevét és a használatba vétel idejét.
4. Tíz kötetnél többet egyszerre kivinni nem lehet.
5. A kikölcsönzött könyveket a kiadás napjától számítva 30 nap múlva mindenki beadni tartozik. Ezen határidő azonban – jelentkezésre – a könyvtáros által meg is hosszabbítható, ha a könyv kivételére időközben senki sem jelentkezett. Kivételt képeznek a fönnebbi határidő alól azok a könyvek, amelyek az egyes szertárakban használatnak s az intézet falai között maradnak.
6. Lexikonok az intézet falai közül ki nem vihetők.
7. A folyó iskolaévi folyóiratok egyes számai 10 napnál hosszabb időre el nem vihetők.
8. Iskolai Értesítőket 10-nél többet egyszerre s 30 napnál hosszabb időre kivinni nem lehet. Ezek azonban nem számítanak be a kikölcsönözhető könyvek összegébe.
9. Az összes kölcsönvett könyveket, a kivétel idejére való tekintet nélkül, minden iskolaév végén az évszáz tanári értekezletet megelőző héten beadni tartozik, aminek megtörténtéről a könyvtáros köteles az évszáz értekezleten jelentést tenni.
10. A nagy szünet tartalmára csak az igazgató engedélyével adható ki könyv a könyvtárból.
11. A használatba vett könyvek jókarban tartásáról a kikölcsönző felelős s a netalán előforduló károkat ugyancsak a kikölcsönző tartozik fedezni.
12. A könyvek be és kiadásának ideje a tanári tanácskozmányi teremben kifüggesztett lapon olvasható.”²⁴

Ezekben az években már rendelkezett az iskola muzeális értékkel bíró kötetekkel: a XVI. századból öt, a XVII. századból négy kötet, két XVI. századi mű Ney Ferenc gyűjteményéből került a könyvtárba.

Az 1912-es évkönyv szerint a könyvtár hetente háromszor tartott nyitva délutánonként, és maximum két könyvet lehetett kölcsönözni. Az állomány ekkor már 5292 műből, 10869 kötetből állt.

1919-ben Lenkei tanár úr felhívta kollegái figyelmét „Kommunista vonatkozásban oly szegény irodalmunkból ki kell válogatni azokat az olvasmányokat, ahol a proletár veri az urat (Ludas Matyi).”²⁵

Sürgős intézkedése volt az Ifjúsági Könyvtár teljes megsemmisítése, egy könyvnek sem kegyelmezett, de helyette több példányban beszerzett kommunista röpiratokat.

A két világháború közötti évekbe a könyvtári állományt öt témacsoport szerint rendszerezték:

1. Társadalomtudomány; történelem
filozófia
teológia
művészetek
művészettörténet
 2. Természettudományok; matematika
csillagászat
vegytan
fizika
élettan
természetrajz
földrajz
orvostudomány
technika
 3. beleolvad a 4. csoportba
 4. Magyar és külföldi irodalom; irodalomtörténet
regények
versek
tanulmányok
 5. Pedagógia; neveléstudomány
didaktika és módszertan
tanári segédkönyvek
nyelvészet
- Ifjúsági könyvtár: szépirodalom
kötelező olvasmányok
természettudományos művek

Az 1921-22-es tanévben galéria építésével tudták a könyvtár területét növelni.

1930-ban jubileumi emlékalbumot adott ki a gimnázium és a Székesfőváros. „*A hetvenöt éves Eötvös József reáliskola emlékkönyve*” címmel finom papíron, 230 lapon, sok képpel illusztrálva. Tartalmazta az iskola történetét, az addig ott tanító összes tanár és az összes diák nevét.

Az 1931-32-es évkönyv szerint a beiratkozási díj 10%-át fordíthatták könyvvásárlásra.

Az állomány három részből állt: tanári, segély és ifjúsági könyvtárból. A könyvtári munkát a tanárok a tanítás mellett végezték.

1958-ban nevezték ki az első függetlenített könyvtárost, Aranyossi Tibornét. Ő teremtette meg aprólékos munkával a katalógusrendszer alapjait.

Feldmayer Irén volt a következő könyvtáros, majd Mocsári Gyuláné. Mindkettőnek tanári végzettsége volt, könyvtárosi nem, de igyekeztek az állományt rendben tartani, a

gyarapodást pontosan vezetni, a katalógust ápolni. Mocsári Gyuláné felépítette az ETO-t és a betűrendes katalógust.

Az 1963-64 és 1966-67-es évkönyvekből megtudhatjuk, hogy a tanulók 62 %-a használta a könyvtár szolgáltatásait, évente átlag 1000 Ft-ért vásárolhattak műveket, az állomány 15040 kötet. A kölcsönzés nyilvántartása osztályonként, füzetekben történt.

1967-től Jobbágy Károly látta el a könyvtári teendőket. Könyvtárosi tanulmányokat ő sem folytatott, de nagy lelkesedéssel és odaadással, felelősséggel végezte munkáját. A József Attila- díjas költő szenvedélyes alapossgal kutatta a régi könyveket, átalakította a katalógust, rendezte az állományt. Megírta a könyvtár történetét is, ahol annyi kedves órát töltött.

„Én a könyvtárat a modern kor templomának tartom,
a múlttal való kapcsolat ihletett helyének, ahol
meghatott csendben találkozik a lélek a régi korok
s a jelen nagy szellemeivel, neves gondolkodóival.”

A könyvtár életében is nagy változást eredményezett a 2000-ben befejeződött nagyarányú építkezés. Először kiürítették a könyvtár termeit, szekrényeit, sok ezer kötetnek kellett átmeneti helyet biztosítani. A felújítás során a régi szekrények, bútorok is megújultak.

Egy nagy olvasóteremmel bővült a könyvtár, 24 ülőhellyel, olvasólámpákkal, kényelmes asztalokkal. A falak mentén könyvespolcokon sorakoznak a kézikönyvek, lexikonok, szakkönyvek, folyóiratok. Mind csak arra vár, hogy a tanulók, tanárok használják őket.

A falakon jeles íróink dedikált fényképei: Cseres Tibor, Baranyi Ferenc, Vihar Béla, Németh László, és a világirodalom halhatatlanjaiból is képviseltetik magukat. Dekoratív Honfi Péter barna bőr műalkotása, *Életfa* címmel.

A könyvtár régi bútorai között jól érvényesülnek az igényesen felújított Eötvös-zászlók.

Elkezdődött az állomány gépi feldolgozása a Szirén integrált rendszerben. A könyvtár adott már helyett az évente megrendezésre kerülő Bod Péter Országos Könyvtárhasználati Versenynek is, 2001-ben a gimnázium egyik tanulója, Farkas Márton nyerte el kategóriája első helyezését.

A pályázati rendszernek köszönhetően minden évben jelentős összeget tudnak az állomány fejlesztésére, bővítésére fordítani. Ma kb. 20 ezer kötet várja az olvasót, kézikönyvek, lexikonok, szótárak, tankönyvek, kötelező olvasmányok, szépirodalom, irodalomtudomány, szakkönyvek és folyóiratok.

Felhasznált irodalom

Jobbágy Károly, a könyvtárostánár (1921-1998) In: *Könyvtárostánárok Füzetek*, Bp., Bod Péter, Társaság, 2001

Évkönyvek:

IV. ker. Községi (belvárosi) Főreáliskola, 1855-1921.

Eötvös József Főreáliskola, 1921-1935.

Eötvös József Gimnázium, 1935-1995.

Antall József: *100 esztendő a népiskolai törvény. Eötvös József és az 1868. évi népiskolai törvény országgyűlési vitája. Különlenyomat a Magyar Pedagógia 1968/4. számából.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1969

Mészáros István: *Oskolák és iskolák.* Bp.: Tankönyvkiadó, 1988

Ney Klára – Mária: *Dédapám, Ney Ferenc élete és munkássága.* Felelős kiadó Ney Klára- Mária, Bp. 1943. 119 p.

Solymár János: *A Budapesti V. ker. Eötvös József Gimnázium története a megalakulástól a magyarrá válásig, 1854-61.* Gépirat, 1966

Az első magyar reáliskola megalakulása. A Budapesti V. ker Eötvös József Gimnázium történetének első szakasza, 1854-61. / ismeretlen szerző, kézirat, Helytörténeti pályázat, 1971

Jobbágy Károly: *Iskolánk könyvtárának története 1854-1978. A 125 éves Eötvös József Gimnázium emlékkönyve 1854/55-1978/79.*

Az évkönyvek, gépiratok, iskolatörténeti dokumentumok megtalálhatóak az Eötvös József Baráti Egyesület helyiségében, az iskola épületében.

Jegyzetek:

- ¹ Antall József: *100 esztendő a népiskolai törvény. Eötvös József és az 1868. évi népiskolai törvény országgyűlési vitája. Különlenyomat a Magyar Pedagógia 1968/4. pp. 414-432.*
- ³ *IV. ker. Községi Főreáliskola tanári könyvtárának címjegyzéke.* Bp. 1897., 6. p.
- ⁴ *IV. ker. Főreáliskola tanári könyvtárának címjegyzéke, 1854-1895., pp. 9-10.*
- ⁵ *A hetvenöt éves Eötvös József Reáliskola emlékkönyve, 1855-1930.* 84. p.
- ⁶ Jobbágy Károly tanulmánya, amely az Eötvös József Gimnázium 125 éves évfordulójára kiadott évkönyvben jelent meg. 1854/55-1978/79.